

Kənd təsərrüfatı ciddi təhlükədə: iqlim dəyişikliyi ilbəil fəsadları artırır

Günəl İsayeva

22-11-2023

Mütəxəssislər: İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma üzrə Dövlət proqramı hazırlanmalı, fermerlər maarifləndirməlidir

"Bu il qışda, yazda yağıntı olmadığından müxtəlif cür həşəratlar, parazitlər, gəmiricilər və xəstəliklər artdı. Vaxtsız yağan yağıntı da nar bağlarında məhsuldarlığı 30-40 % azaltdı. Çünki yağıntı çürüdür, qurdlar məhv edir. Susuzluğa görə əkin sahələrini iki dəfə azaldıb bağçılığa yönəlmişik, taxılçılıqdan hektarına 1 sentner məhsul götürmədik. Torpaqlarda şoranlaşma, şorakətləşmə 20-25% artıb".

"Hektarlarla meyvə bağlarımızı, əkin sahələrimizi, yüzlərlə istixanalarımıza ziyan dəydi"

Göyçayın Bıdır kənd sakini, ixtisasca aqronom Rəşad Məmmədov həyəcan təbili çalır. İldən-ilə artan iqlim dəyişikliyi zəhmətkeşlərin kənd təsərrüfatına ciddi ziyan vurur.

Qlobal iqlim dəyişikliyi kənd təsərrüfatında quraqlıq, sel, intensiv yağıntılar və daşqınlarla xarakterizə olunur.

Nəticədə son illər kəndlilər susuzluq, məhsuldarlıqda azalma və torpaqların şoranlaşması ilə mücadilə etməli olurlar.

"Bu ilin may və yay aylarında 4 dəfə güclü külək, güclü yağıntı sel, daşqın oldu ki, rayonda hektarlarla meyvə bağlarımızı, əkin sahələrimizə, yüzlərlə istixanalarımıza ziyan dəydi, su altında qaldı, külək dağıtdı. Meyvələr, məhsul yerə töküldü. Bir hektardan

20 ton məhsul gözləyirdik, 6 ton nar məhsulu güclə götürdüm. Yayda isə quraqlıq çox oldu deyə əkinlər, bağlar qurudu", - deyə kəndli Müşfiq İftarzadə durumu anladır.

"Su resursu 32 milyard kub metrədən 25 milyard kub metrə düşüb"

Mütəxəssislər bildirir ki, son bir əsrdə ölkədə orta illik temperatur 1.1-1.3° dərəcəyə çatıb.

Nəticədə suya olan tələbat, şoranlaşma, səhrələşmə artıb.

Su çatışmazlığı səbəbindən məhsuldarlığın aşağı düşməsi, kimyəvi və biokimyəvi səbəblər üzündən bitki örtüyü və çaylarda suyun səviyyəsi azalıb.

"Son on ildə ölkənin su resursu 32 milyard kub metrədən 25 milyard kub metrə düşüb. Nəticədə sel əmələ gəlməsi 14 dəfə, regionlarda dolu düşməsi faktı iki dəfə artıb. İntensiv yağıntılar və sel suları kəndlilərin əkininə ciddi ziyan vurub", - deyə kənd təsərrüfatı mütəxəssisi Vahid Məhərrəmli vəziyyətin çətin olduğunu faktlarla əsaslandırır.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin verdiyi məlumatla əsasən, ölkə üzrə 4,78 mln hektar kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq sahəsindən 1.48 mln sahəsi suvarılır.

Mövcud 1.88 mln hektar əkin sahəsindən isə ancaq 1.15 mln hektarın suvarılması həyata keçirilir. Nəzərə alsaq ki, ölkədə ümumi torpaq fondu 8.641 mln hektardan artıqdır, demək kənd təsərrüfatına yararlı torpaq ehtiyatı daha çox ola bilər. Ancaq mövcud torpaq fondunun 3.240 mln hektarı təxminən 38%-

i şoranlaşmış, güclü eroziyaya uğramış, bataqlıq, qayalıq kimi istifadəyə yararsız torpaqlardır.

"Bu isə Azərbaycan üçün kiçik rəqəm deyil, torpaqların münbitləşdirilməsi istiqamətində real işlər görülməlidir", - deyə mütəxəssislər bildirir.

Aqrar Sığorta Fondundan təbii fəlakətlərlə bağlı sorğuya cavabda: "Təbii fəlakətlərlə bağlı aqrar sığorta üzrə 2021-2022-ci və 2022-2023-cü əkin illəri üzrə müəyyən edilən quraqlıq riskinə azalma dinamikası müşahidə edilmir və bu hal ciddi narahatlıq doğurur", - deyə vəziyyətin kritik olduğunu təsdiqləyirlər.

Təbii fəlakətlər nəticəsində 1148 sığortalı fermərə ümumilikdə 104 min hektara yaxın sahəyə ziyan dəyib.

48 min hektardan çox sahəyə quraqlıq, 502 fermerə isə atmosfer yağıntıları ciddi ziyan vurub. Nəzərə alsaq ki, bunlar sahibkarlıqla məşğul olan iri fermerlərdir, az pay torpağa sahib kəndlilərə dəyən ziyan dəfələrlə çoxdur.

Təbii fəlakətlər	Sığortalı sayı	Sahə (ha)
fırtına	87	9 131,57
atmosfer yağıntıları (dolu, leysan, yağış və s.)	502	33 565,05
sel-subasma	72	13 100,16
quraqlıq	487	48 290,73

"Şoranlaşan ərazilərdə kollektor drenaj sistemi qurulmalıdır"

Şoranlaşma, səhrələşmə daha çox Mərkəzi Aran regionunda artıb ki, bu da torpaq sahiblərini narahat edir. Onlar iqlim dəyişikliyi ilə bağlı maariflənmənin getmədiyini, onları qarşıda hansı fəlakətlər gözlədiyindən xəbərsizdir.

Kürdəmirli fermer Allahverən Allahverənov artan şoranlaşmanı quraqlıq, kollektor drenaj şəbəkəsinin yoxluğu və bəzi işbazların mövcud su ehtiyatını israf etməsi ilə əlaqələndirir.

"5-6 ildir quraqlıq rayonun əkininə, heyvandarlığa təsir edərək azaldır. Əvvəl bir fermerdə 100 baş xırdabuynuzlu, 20-30 baş iribuynuzlu vardısa, indi bu say 30-40 və 5-6 başa salınıb. Çünki yağıntı yoxdur, təbii ot da yoxdur. Yonca sahələrində də su çatışmır, təkrar suvanmır deyə bir hektardan əvvəl 300-400 bağ ot alırdıq indi 100-150 bağ, sonrakı biçimlərdə 30-40 bağ güclə aldıq. Qışlaq torpaqlarımız vardı ki, heyvandarlıq üçün idi, satıldı şirkətlərə. Onlar da 6 min hektarlıq əkin əkib, tək Şilyan kanalında özlərinə kanal çəkdirib suvarır. Bu da yuyub duzu çıxarır üst qata, 30-40% şoranlaşdırıb torpaqları. O Şilyan kanalı kəndin əhalisinin sayına hesablanıb. Yağıntı da yoxdur, su həcmi yayda çox azalır. Məhsuldarlıq taxıda bu il hektarına 40 - 50 sentnerdən 15-17 sentnerə düşdü. Nazirlikdən bizlərə deyirlər ki, müasir suvarma sistemi ilə sahələri suvarın, ona 5-6 illik gəlirindən əl çəkəsən, 40-50 min manat xərc qoyasan. Şoranlaşan ərazilərdə kollektor drenaj sistemi qurulmalıdır təcili. Su yoxdur deyə mən 110 hektarlıq taxıl və bostan əkinimi 25 hektara saldım. Məhsul əmələ gəlmədi, bitki sahədəcə yandı", - deyə fermer indiki vəziyyəti anladır.

"Vaxtında köməyimizə çatmalıdırlar"

Digər fermer Bayram Həsənov bildirir ki, iqlim dəyişikliyi mövsümlərin yerdəyişməsinə və bitkilərin, meyvələrin vaxtında yetişmə bilməməsinə, yararlı torpaqların isə sıradan çıxmasına səbəb olur. Ancaq birgə mübarizədə dövlətin köməyini gözləyirlər:

"Əvvəl dörd fəslə hiss edirdik, indi iki fəsildir. Noyabr ayında Kürdəmirdə 15-20 sm qar yağdı. İndi isə maydakı kimi günəş çıxıb. Əvvəl taxıl sahələrdə 10 sm ölçüdə idi. Qar altında bitki yaxşı inkişaf edir, gəmiricilər, parazitlər, xəstəliklər məhv olurdu. İndi isə gəmiricilər o qədər artıb ki, ağacda meyvəni belə sağ dərmək olmur. Yağıntı yoxdur, torpaq qurudur, su çatdırmaq olmur deyə taxıl cücərmir. İllərdir Sığırılı kəndində üç min hektarın 80%-i əkilir, ancaq son illər faydasını görə bilmirik. Şirvan kanalında su olmalı, su üçün də yağıntı olmalı. Əksinə quraqlıqdır deyə bizim kəndə artıq 20 faiz torpaq yararsızdır. Vaxtında köməyimizə çatmalıdırlar".

"Suvarılan sahələrdə suyun 40%-i itkiyə gedir"

Müasir suvarma sistemləri ilə bağlı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyindən bildirildi ki, hazırda 109. 819 min hektar sahədə müasir suvarma sistemi tətbiq olunur.

Bu da suvarılan sahələrin cəmi 7.4 %-ni təşkil edir.

Təkcə ötən il 8.2 min hektar sahədə suvarma sisteminin tətbiqi üçün 161 müraciət olub.

"Azərkosmos"un məlumatına əsasən cəmi pivot sahələrin sayı 59. 839 min hektar sahədir.

Suvarılan torpaqların isə yalnız 610 min hektarında, yəni 43 faizində kompleks meliorasiya işləri aparılıb.

Nazirlik də bunu yetərli hesab etmir, bu istiqamətdə işlərin davamlı görülməsini vacib sayır.

"Mövcud suvarılan sahələrin böyük əksəriyyəti torpaq kanallardır ki, nəticədə suyun 40%-i filtrasiya və texniki itkilərə səbəb olur. Şırımla sahələrə verilən suyun da yerin relyefi və torpaq şəraitindən asılı olaraq 20-30%-i itkiyə gedir. İtki və buxarlanma əleyhinə əkin sahələri yağışyağdırma və damcı üsulu ilə suvarılmalıdır. Bu üsul həm suyun 50%

itkisinin qarşısını alır, həm də bitkiyə mikroiklim yaradır", - deyə sorğuya cavabda bildirilir.

"Susuzluq ərzaq qıtlığını, qıtlıq bahalığı doğurur"

İqtisadçı ekspert Natiq Cəfərli də hesab edir ki, ölkədə içməli və suvarma suyu ciddi problem olduğundan yaxın illərdə su ölkədə ciddi problem kimi ilk üçükdə olacaq.

Mütəxəssis problemin həllini daxili su ehtiyatı itkisinin qarşısını alınması məqsədilə dövlətin həyata keçirəcəyi uğurlu təşviq siyasətində görür. Hansı ki illərdir bu siyasət öz həllini tapmır, laqeyd münasibət göstərilir:

"Cənubi Qafqazda ən az su mənbələri olan ölkəyik. Əhali çox, su ehtiyatı azdır. Həm də mövcud su mənbələrinin sonuncu istifadəçisiyik. Kür və Araz çayları digər ölkələrdən keçərkən kifayət qədər istifadə olunur. Bizə daha az istifadə imkanı yaranır. Daxili problemlər də var. Ölkədaxili 40-45 % suyu itkiyə verən torpaq suvarma

kanalları beton və dəmir borulardan təşkil olunmalıdır. İkinci ciddi problem fermerlər, kəndlilər müasir suvarma sistemlərinə malik deyil. Bu da su itkisidir. İri holdinqlər, sahibkarlar istifadə edir, kəndlilər qalır. Səbəbi suvarma sistemlərinin baha olmasıdır ki, əlçatan deyil. Fermerlərə uzun müddətli faizsiz kreditlər şəklində müasir suvarma sistemlərinin qurulması üçün dövlət proqramına ehtiyac var. Damcılı yaxud qənaətli suvarma sistemi qurularsa kəndlilər üçün həm məhsuldarlığa, həm su itkisinin qarşısını alınmasına effektiv təsir göstərir. Susuzluq Ərzaq qıtlığını, qıtlıq bahalığı doğurur".

Dünyada imzalanan və Azərbaycanın qoşulduğu saziş və protokollar nə vəd verir?

Dünyada iqlim dəyişikliyi istiqamətində 1979-cu ildən ilk Dünya İqlim Konfransından tutmuş 2015-ci ildə imzalanan Paris Sazişinə qədər bir sıra konfranslar keçirilib, saziş və protokollar tərtib edilib.

1995-ci ildə isə Azərbaycan 31 il öncə 154 ölkə tərəfindən imzalanan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə (UNFCCC) Çərçivə Konvensiyasına qoşulub.

1997-ci ildə qəbul olunan Kioto protokolunu ölkəmiz üç il sonra, Paris Sazişini isə 2016-cı ildə ratifikasiya edib.

Ən son BMT-nin İqlim Zirvəsində 66 ölkə 2050-ci ilə qədər iqlim neytrallığına nail olmaq üçün saziş bağlayıb. Bu sazişə əsasən, dünya ölkələri həmin dövrə qədər istixana qazlarının tullantılarını 0-a qədər azaltmalıdır.

30 illik vəd və sözdə qalan imzalı protokollar

"Azərbaycan da bu qatqıdan kənarda qalmalı deyil", - deyə iqlim mütəxəssisi, ekoloq İsa Əliyev bildirir.

Onun sözlərinə görə, bütün bu saziş və protokollara rəğmən iqlim dəyişikliyi geriyə dönməz bir xarakter almaqdadır. İstər dünyada, istər ölkədə problemin həllinə sözlə deyil, əməllə riət edilməlidir. Əks təqdirdə iqlim dəyişikliyindən kənd təsərrüfatı daha çox zərbə alacaq:

"İmzalanan konvensiya və sazişlərdən 30- ildən artıq vaxt keçir, ancaq dünya hələ bu ciddi problemin qarşısını ala bilmir. İqlim dəyişikliyi kənd təsərrüfatına, insanların sağlamlığına, təbiətə, su ehtiyatına, buzlaqların əriməsinə, okeanların, dənizlərin qabarıb çəkilməsinə torpaq, hətta insan itkisinə səbəb olur. Qarşısı alınmasa getdikcə itkilər artacaq. Ərzaq təhlükəsizliyi ilə üz-üzəyik. Müharibələr də bir tərəfdən dünya amansızlaşır. Atmosferdə istilik effekti yaradan qaz kontensenteriyası artmaqda davam edir, dünya fəaləktə yaxınlaşır. Kənd təsərrüfatı istiqamətində iki iş aparılmalıdır mitiqasiya-tullantılar azalmalı, adaptasiya-uyğunlaşma işləri aparılmalıdır. Çünki kənd təsərrüfatı iqlimin üzərində qurulur. İqlim dəyişirsə kənd təsərrüfatında dəyişikliklər qaçılmazdır. Su qıtlığına görə istiyə davamlı bitkilər əkilməli, pambıq kimi suya çox tələbatlı bitkilər digərləri ilə əvəzlənməlidir. Kəndlilər maariflənməlidir. Dünyada alver və möhtəkərliyə son verilib gələcək təhlükənin qarşısının alınması üçün real addımlar atılmalıdır, protokol və sazişlər sözlə bitməməlidir".

Mütəxəssis işğaldan azad olunmuş ərazilərdə genişmiqyaslı tədqiqata əsaslanmış yaşıl kənd təsərrüfatının qurulmasını vacib sayır.

"Azərbaycanda xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə hər yamac, hər dərə kəskin fərqlənir. Regionlara özünəməxsus yanaşılmalı, təbiəti, torpağı, relyefi, iqlim şəraiti öyrənilməli alternativ qərar verilib iqlim dəyişikliyinə adaptasiya olunacaq ağıllı kənd təsərrüfatı salınmalıdır", - deyər İsa Əliyev əlavə edir.

Ölkədə kənd təsərrüfatı istiqamətində dövlət nə etməyi düşünür?

İqlim dəyişikliyi, ekoloji tarazlığın pozulması fonunda dünyada kənd təsərrüfatı istiqamətində qabaqlayıcı işlərin görülməsi fonunda ölkədə nə işlər görülür?

Yaxud görülməsi sual yaradır. Bu istiqamətdə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi həm heyvandarlıq, həm bitkiçilik istiqamətində bir sıra adaptasiya və mitiqasiya işlərinin görülməsini nəzərdə tutduğunu qeyd edir.

"Ölkədə seleksiyaçı alimlər tərəfindən quraqlığa, istiliyə və digər ekstremal faktorlara davamlı kənd təsərrüfatı bitkilərinin sortlarının yaradılması istiqamətində işlər aparılır. Regionlarda iqlim şəraitindən asılı olaraq taxıl sortlarının əkininə, eləcə də fermerlərlə

resursqoruyucu və dəqiq əkin sistemi ilə bağlı maarifləndirici görüşlər keçirilir, tövsiyyələr verilir. Ən əsası dəmyə əkin sahələrində torpağın nəmliyini və bioloji fəallığını bərpa etmək məqsədilə növbəli əkin sistemində qara herikin tətbiqini vacib sayırıq. Suvarılan ərazilərdə isə külək eroziyası, quraqlıq, şoranlaşma kimi mənfi faktorların qarşısını almaq

üçün həmin ərazilərdə qoruyucu meşə zolaqlarının salınmasına çalışırıq", - deyərək qurumun mətbuat xidmətindən məlumat verilir.

Nazirlik dünya təcrübəsindən yararlanaraq heyvandarlıq istiqamətində isə regionlarda bioenerji stansiyalarının qurulması istiqamətində layihələr hazırladığını da əlavə edir: "Həmin layihələrin gerçəkləşməsinə ehtiyac var. Kənd təsərrüfatı sektorunda peyindən alınan metan qazının istifadəsinə özəl fermer təsərrüfatlarının cəlb edilməsinə çalışırıq. Bitki (pambıq, buğda və arpa) və heyvan mənşəli tullantılarının xəritəsini hazırlayırıq. Kənd təsərrüfatı sektorunda atmosfərə atılan metan qazının miqdarının hesablanması və ətraf mühitə atılan zərərli qazların, bitki qalıqlarının utilizasiyası istiqamətində dünya təcrübəsi öyrənilir".

Kəndlilər riskləri necə azalda bilər?

Hava şəraiti ilə əlaqədar ot və yem ehtiyatının azlığı son on ildə heyvan sayına təsir edərək, ən aşağı həddə düşüb.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi bu ilin 9 ayı ərzində 424 min 500 ton diri çəkiddə ət istehsalını ötən illə müqayisədə 3.2 % artımla hesablasa da mütəxəssislər bunu ölkəyə gətirilən xarici heyvan sayı ilə əlaqələndirir.

Ümumilikdə 9 milyon başdan yuxarı heyvan sayı var ki, iribuynuzlu heyvanlarda 4.3%, xırdabuynuzlu heyvanların sayında 8.9% azalma var. Bu isə iqlim dəyişikliyi fonunda getdikcə heyvandarlığa mənfi təsir göstərə bilər. Bitkiçilikdə də vəziyyət ildən-ilə dəyişir.

Ötən illə müqayisədə dənli bitkilərdən tutmuş bostan bitkilərinə qədər sahələrdə məhsuldarlıq hektarına 2-3, bəzən 5-6 % azalma müşahidə olunur.

Kənd təsərrüfatı mütəxəssisi Vahid Məhərrəmli bildirir ki, qlobal iqlim dəyişikliyi fonunda ərzaq qıtlığı böyük təhlükədir. Digər qonşu və bəzi avropa ölkələrilə müqayisədə ərazisi dəfələrlə böyük Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma üzrə Dövlət proqramı hazırlamalıdır.

Kəndlilər isə xərclərinin artmaması və münasib yollarla iqlim dəyişikliyinə hazır olmalıdır. İndiyə qədər hazırlıq işlərinin görülməməsi onlara çətin durum yaradır:

"İqlim dəyişikliyinə qarşısını kəndli ala bilməz. Ancaq adaptasiya olunub riskləri azalda bilər. Birincisi sudan israfçılığa yol verilməməlidir, hökumət sudan səmərəli istifadə etmək üçün müasir sisteminin təşəbbüskarı olmalıdır. Dövlət müəyyən maliyyə resursu ayırmalı ki, fermerlər, kəndlilər damcı suvarma sistemindən yararlanıb öz sahələrində də tətbiq etsinlər. Bitkiçilikdə suyadavamlı, yüksək məhsuldar bitki sortlarından istifadə edilməlidir. Şoranlaşan, deqradasiyaya uğrayan torpaqlarda qoruyucu meşə zolağının salınması vacibdir. İsti havada heyvanların qapalı şəraitdə saxlanılması, kölgəliklər yaradılmalıdır, günün sərin vaxtında isə ölüşə çıxarılması önəmlidir. Qara malın çimizdirilməsinə diqqət edilməlidir. Yağış, çay sularının yığılmasını təşkil etmək olar. Dağlıq və dağətəyi ərazilərdə kolluqlar, ot örtüyü salınmalı, ağac əkilməli və su anbarları yaradıla bilər. Su itkisinin qarşısını almaq üçün suyun nəqlini metal borular vasitəsilə təşkil edilməlidir. Ölüş və təbii biçənək ərazilərin suvarılması qaçılmazdır".

Günel İsayeva

"Bu məqalə İsveçrə İnkişaf Agentliyi tərəfindən dəstəklənən "Azərbaycan: vətəndaşların global istiləşmə ilə mübarizəyə necə töhfə verə biləcəyi barədə məlumatlılığın artırılması" layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Layihənin icraçısı Sahibkarlığa və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondudur".